

---

## **“Nizomiya” madrasalarining mashhur talabalari**

**Narzullayeva Zulxumor Hazratqul qizi**[z.narzulloeva@gmail.com](mailto:z.narzulloeva@gmail.com)*Tadqiqotchi*

**Annotatsiya** *Ushbu maqolada “Nizomiya” madrasalarida yetishib chiqqan va dunyo ilm-fani rivojiga kata hissa qo'shgan olimlar haqida so'z boradi. Saljuqiylar hukmdorlar tasarrufidagi hududlarda bu davrga kelib, ilm-fan sezilarli darajada rivojlanganligiga shu davrda yetishib chiqqan ko'plab mutafakkir-olimlarning faoliyatlari dalil bo'la oladi. Bu kabi taraqqiyotga sabab bo'lgan omillardan biri shuki, saljuqiylar sulola vakillari hamda mashhur vazir Nizomulmulk tomonidan tomonidan o'tkazilgan ma'rifat sohasidagi islohotlar edi. Ilm-u ma'rifatga bo'lgan an'anaviy jiddiy e'tibor saljuqiylar davrida o'zining yuksak darajasiga ko'tarildi.*

**Kalit so'zlar** *Nizomulmulk, Nizomiya madrasalari, “Siyosatnoma”, Marv, Isfahon, Naysobur, Xiro, Balx*

---

## **Знаменитые выпускники медресе «Низамия»**

**Нарзуллаева Зулхумор Хазраткул кызы**[z.narzulloeva@gmail.com](mailto:z.narzulloeva@gmail.com)*Исследователь*

**Аннотация** *В данной статье рассматриваются выдающиеся учёные, получившие образование в медресе «Низамия» и внесшие значительный вклад в развитие мировой науки и культуры. В период правления сельджукских государей на подвластных им территориях наука достигла высокого уровня, о чём свидетельствует деятельность многочисленных мыслителей и учёных того времени. Одним из факторов подобного расцвета стали реформы в области просвещения, проведённые знаменитым визирем Низам-уль-Мульком и представителями сельджукской династии. Традиционно высокое внимание к науке и образованию в эпоху сельджуков достигло своего расцвета, став важным этапом в истории мусульманского образования.*

**Ключевые слова** *Низам-уль-Мульк, медресе Низамия, «Сиасатнаме», Мерв, Исфahan, Нишанур, Герат, Балх*

---

## **Famous students of the “Nizamiya” madrasas**

**Narzullayeva Zulxumor Hazratqul qizi**[z.narzulloeva@gmail.com](mailto:z.narzulloeva@gmail.com)*Researcher*

**Annotation** *This article discusses the prominent scholars educated at the “Nizamiya” madrasas who made a significant contribution to the development of world science and culture. During the reign of the Seljuk rulers, the territories under their control witnessed a remarkable flourishing of scientific and intellectual life, as evidenced by the activities of many great thinkers of that era. One of the key factors behind this progress was the educational reforms carried out by the renowned vizier Nizam al-Mulk and the Seljuk dynasty. The traditional respect and commitment to knowledge and education*

*reached its peak during the Seljuk period, marking a pivotal stage in the history of Islamic scholarship.*

**Keywords**

*Nizam al-Mulk, Nizamiya madrasas, Siyosatnama, Marv, Isfahan, Nishapur, Herat, Balkh*

**Kirish**

XI asrga kelib, har bir mazhab va firqaning madrasalari mavjud edi. Bu madrasalar bir mazhab doirasida ta'lim berib, shu mazhabning g'oyalarini keng yoyilishiga xizmat qilgan. Fotimiylar tashkil etgan madrasalar Ismoiliy firqasining g'oyalari tarqalishiga katta xissa qo'shgan. Nizomulmulk (1997) bu firqalar faoliyatini cheklash maqsadida "Nizomiya" madrasalarini tashkil etgan.

Abu Ali Hasan ibn Ali Tusiy – Nizomulmulk Sharq tarixi va madaniyatida o'zining "Siyosatnoma" (yoki "Siyar ul-muluk") asari hamda Saljuqiylar davrida turli sohalaridagi islohotlari bilan o'chmas iz qoldirgan. Nizomulmulk (1997) butun Saljuqiylar imperiyasi bo'ylab "Nizomiya" nomi bilan ataluvchi kutubxonaga ega madrasalar tashkil qilishni boshlab bergan. Marv, Isfahon, Naysobur, Xirof, Balx va Bag'dodda tashkil etilgan Nizomiya madrasalari sunniylik mazhabi qoidalarini mustahkamlashda va mazhabni turli bid'at hamda shu vaqtda shakllanayotgan botil firqalardan himoya qilishda katta rol o'ynagan.

**Asosiy qism**

Nizomiya madrasalarida islom dunyosining mashhur ulamolari matematika, arab tili, grammatika, islom huquqshunosligi, mantiq va boshqa ilmlardan dars berganlar. Bu tashkilot Islom dunyosida buyuk va ta'sir yuqori bo'lgan. Bu muassasa yangi g'oyalarni o'rganish va bilimga ega bo'lish istagan barcha sharqiy va g'arbiy arab mamlakatlarining orzuli insonlari Nizomiyaga kelish uchun harakat qilardilar. Bu odamlar qaytganlarida, Nizomiyaning fikrlarini va usullarini o'z vatanlariga tadbiq etish ehtimoli bor edi. Shunday qilib, madrasaning ta'siri talabalarining yordamida chet el davlatlariga

ham tarqaldi. Ushbu faoliyatda g'oyalar va eng nufuzli shaxslar ishtirok etgan talabalar haqida qisqacha gapirish kerak (Turan, 2015).

Ibn Tumart Abu Abdulloh Muhammad ibn Abdulloh Mahdiy. Olimlar uning tug'ilishi va o'limiga doir aniq bir fikrga kela olmadilar. Shu bilan birga, ularning ko'pchiligi 471/1078 yilda tug'ilganini va 524/1129 yilda vafot etganini qabul qiladilar. Boshqa tarafdin esa, Ibn Tumartning sharqqa sayohatining sanasida ham farqlar mavjud. Tug'ilishni 471 yil deb hisoblagan tarixchilar bu safarning yoshgida va oltinchi asrning boshlarida sayohat qilganlarini yozadilar. Ibn Hallikon bu oxirgi holatga qabul qilish bilan birga, tug'ilishni 485/1092 yil deb biladi. Bizning fikrimizcha, bu so'nggi fikrni qabul qilamiz, chunki Ibn Asir va Ibn Hallikontomonidan zikr etilgan "Shabiba" atamasi yigirma yildan ortiq bo'lmagan yoshni ifodalaydi.

Safariga kelganda, biograflar uning tanlagan yo'llari borasida bir xil fikrda bo'lsalarda, sayohatlari bilan bog'liq har birining o'z shaxsiy fikri mavjud. Goldzier Ibn Hallikonning so'zlarini qabul qilsa-da, uning so'zlariga ko'ra, Ibn Tumart ilk marta ziyorat etayotgan Bag'dodda bir muddat qolib, keyin haj qilish uchun Makkada yashaydi. Bu shaharni tark etganingizdan keyin Qohirani, Iskandariyani ziyorat qilib, keyinchalik Mahdiyaga joylashdi. Safar paytida u ulug' olimlar bilan aloqalarni o'rnatdi va tabiatning turli ko'rinishlarini o'rgandi.

Ibn Tumart 510/1107 yilda Korduda edi. U erdan u Bag'dodga dengiz orqali borish uchun Suriya sohillariga bordi. U 502/1108 yilda Bag'dodga qaytib keldi. Shu bilan birga, Kaya Harrasiy Nizomiyaga muallim bo'lib, Harrasiyga Abu Bakr Shoshiy ergashdi. Harrasiy

Ibn Tumartning ustozlaridan biri sifatida tarixchilar zikr etishgan. Biograflarning ba'zilar bunga ishora qilmoqda: Ibn Tumart G'azzoliyning yaqinida ta'lim olgan, lekin Ibn Asir va Ibn Haldun bu fikrni qabul qilmagan. Ammo bu fikr, G'azzoliyning hayoti, Ibn Tumartning safari bilan bir xil vaqtga to'g'ri keladiganligi haqidagi barcha tanqidlarga qaramasdan zaif edi. Ibn Tumart Bag'dodga kelganida, Bag'dodni G'azzoliy Damashqqa borish uchun ancha oldin tark etgandi.

Qanday moliyaviy matn faqat hokimiyat, u munoqashasiz va matn va qanday qonun qabul g'oyalar chuqurligini ko'rib chiqish ko'rdim, deb ishonaman odamlar mamlakatdagi tartibsizlik va boshboshdoqlik tomonidan vayron yigit. U malik-u olimlar tomonidan rag'batlantirilgan, Ibn Toshifiyning buyrug'iga binoan G'azzoliyning "Ihyo"sining qanday yoqilganligini ham ko'rdi.

Sharq g'oyalar paydo bo'ladigan joy va ozodlik munoqashalari o'tkaziladigan joy. Ibn Tumart bu intellektual harakatlarda yaxshi edi. Nizomiyadagi eng mashhur ustozlar va o'zi ergashgan shaharlardagi boshqa olimlar yonida butun kuchini berib ilm oldi. U mamlakatda qoldirilgan turli xil ilmlarni o'rgandi. Hatto u hadis ustida chuqurroq gapirganligi, uning asarida, o'z maqolalarida ko'rinib turibdi. U asarida o'z qarashlarini hadis bilan kuchaytirgan. Fiqhda mahoratli edi. Kuzatishlar natijasida ko'ra, u turli mazhablar tamoyillari va asosan, Shofey mazhabini o'rgandi. Shu bilan birga, u mazhablarni aynan qabul qilmagan. Faqat u har xil vaziyatlar bilan bog'liq izohlarning usul metodlariga rioya qilish orqali amalga oshirdi. Usul ilmida yuqori darajadagi bilimga ega edi. Nihoyat, Nizomiyadagi kalom ustozlarining mukamal darslari natijasida, mashhur kalom olimi bo'lib yetishdi, buni "Al-Ma'lumot va A'azz Ma Tulib" nomi berilgan asaridan ham bilish mumkin. R. Bassetning aytishicha, Ibn Tumart Iroqda Ashariya tamoyillarini aniq qabul qilgan va keyinchalik o'z shahriga qaytarilgandan so'ng, ularni yoygan.

Abu Bakr Muhammad ibn Valid ibn Muhammad ibn Abu Randaka Tarshushiy Qurashiy (451-520/1059-1126). Tartasada tug'ilgan. U Tartasadagi birinchi ta'limotini amalga oshirdi. U o'z faoliyatini davom ettirish uchun Abu Vali Boqiyning yoniga Saragosaga bordi. Keyin u Sevilya shahrida yashadi. Abu Bakr ibn Hazm uning ustози edi. 476/1083 yilda haj ibodatini amalga oshirib, Bag'dodga bordi, u yerda dars berib, Nizomiyada ta'lim berishga tayinlandi. Bu unga Abu Bakr Shoshiy va boshqa olimlarning nazorati ostida fiqhni va usulni mustahkamlash imkonini berdi. U o'z vataniga qaytish uchun o'tayotgan Iskandariyada vafotishidan oldin, Damashqda ta'lim bergan. Ko'p asarlarni yozgan. Bularning eng e'tiborlisi, to'rtta mazhab o'rtasidagi farqlarga bag'ishlab yozilganidir.

Abu Bakr Muhammad Abdulloh ibn Muhammad ibn Abdulloh ibn Arabiy Mu'afiriyy Ishbiliy (468-585/1075-1189). Sevilya shahrida tug'ilgan. Birinchi o'qituvchi bo'lgan otasi bilan 485/1092 yilda sharqqa ketgan. Damashqda Tartushiyga duch keldi. U oldida fiqh va usul bo'yicha ko'plab bilimlar o'rgandi. U Bag'dodga qaytib, Nizomiyga kirdi va Abu Bakr Shoshiy, Hatib Tabriziy va G'azzoliylarning yonida fiqh va adabiyoti bo'yicha ta'limini yakunladi. "Qonun ut-Ta'vil" lidi G'azzoliy haqida hayrat bilan yozadi. Asarlarida G'azzoliyning asarlarida ko'p iqtiboslar bor. Sevilya shahriga qaytib kelishidan oldin, Misrga bordi va o'sha yerda ishladi. Ibn Bashquvalning so'zlariga ko'ra, Ibn Arabiydan boshqa bu shahar u kabi bilimli kishini tanimagan edi. U o'z vatanida imom va keyin qozi bo'ldi. Fazda o'limigacha o'zining barcha faoliyatlarini ta'lim va tarbiya qilishga bag'ishladi.

Abu Tohir Ahmad ibn Muhammad Ahmad ibn Muhammad ibn Ibrohim Silafa Isfahoniy (478-576/1085-1180). Kelib chiqishi Isfahonlikdir. U Bag'dodga borib, fiqhni Kayaning, adabiyotni Hatib Tabriziyning oldida Nizomiyada o'rgangan. U madrasaning talabalari bilan bahslashishni yaxshi ko'rardi va qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun Kayaga murojaat qildi. Biroz vaqt o'tgach, u

Iskandariyaga borib, u yerda qozi etib tayinlandi. Iskandariyada mashhur bo'lib, shuharti sababli uning yoniga uzoq mamlakatlardan o'quvchilar ta'lim olish uchun kelar edilar. Shon-sharaf g'arq bo'ldi va misrliklar imomi sifatida qabul qilindi. Ibn Halliqon, Fotimiy xalifasi Zafirning vaziri Ali ibn Sallarning uning ismi bilan atalgan maktabni ochganini aytadi.

Ibn Asakir Abu Qosim Ali Hasan ibn Hibbatulloh Dimashqiy (499-571/1097-1175). Damashqda tug'ilgan. Dastlabki ta'limini otasida o'rgangan, so'ng Bag'dodga bordi, Nizomiya muallimlari bilan Asad Mihaniy va Ibn Burxonning nazorati ostida tadqiqotlarini davom ettirgan. Nizomiyada besh yil bo'ldi. Ibn Husayn Abu Qasim hadisni va Abu Sa'd Ismoil Kirmoniydan to'rt mazhab o'rtasida ixtilof ilmini o'rgandilar. Abu Sa'd Samoniyning hamrohligida musulmon mamlakatlarga tashrif buyurdi. Zahabiy uni "Hofizu'd-Dunyo" deb atadi, chunki u buyuk olim edi. Damashqga qaytib kelib, o'limiga qadar ta'lim berdi. Salahaddin Ibn Asakirning dafn marosimida qatnashganligi xabar qilinadi.

U juda qimmatli "Tarixi Dimashqil-Kabir" asarini qoldirgan.

Ibn Abi Hadid Abdulhamid Hibbatulloh ibn Muhammad Husayn Madra (586-656/1190-1258). Nizomiyda o'qidi. U mening kalomda mashhur bo'lgani va. Bag'dodni tatarlar bosib olgach, u o'z hayotini vazir Ibn Alqamiy tomonidan saqlab qolishga muvaffaq bo'ldi.

U ko'p miqdordagi asarlarni yozgan. Eng mashhur asarlari: "Nahjul-Balag'a", Ibn Esirning "Al-Masalus-Sair", Zamahshariyning "Al-Mufasssal"ining sharhlari va kalomda Sharif Murtadoning "Zari'a fi Usuli'sh-Shariya", Fahrur Roziyning "Al-Muhassal" va Abu Hasanning Ashariyning "Mushkilat al-G'urar"ning sharhlari.

Muhaddis olimlar. Abu Ali Husayn ibn Muhammad ibn Farrob Hayyon ibn Sukkaro Saragustiy (514/1120 vaf.). U Saragosada tug'ilgan. Abu Bakr Boqiy yonida bilib oldi. Keyinchalik, bu ilmni birinchi bo'lib Valensiyada Abu Abbos Uzriyning oldida, so'ngra Mariyada Muhammadibn Sadun Kurtubiynig yonida

mustahkamladi. Bag'dodga borishdan oldin, Abu Bakr Shoshiy dars bergan Nizomiyada ta'lim olishdan avval, 481/1088 yilda sharq tomon yo'l oldi. Abu Bakr Tartushiy bilan Damashqda uchrashdi. Bag'dodda Ibn Xayrun, Tirod Zaynabiy va Xomaydiniyning ma'ruzalarida ishtirok etdi. 487/1094 yilda Damashqni Qohira va Iskandariyaga borish uchun tark etdi va Saragosa 490/1096 yilda qaytdi. U qozi etib tayinlanishidan oldin, Murjiyadagi masjidida ta'lim berar edi. Hayotining oxirida qozilikni tark etib, o'limiga qadar ta'lim berish bilan shug'ullandi (Oqilov, 2008).

Ahmad ibn Muhammad ibn Abdurahmon Abu Abbos Sharikiy Ansoriy (500/1106 vaf.). Sharika shahrida tug'ilgan. Birinchi hadis ta'limini Sharikada oldi, keyinchalik Bag'dodga borib, fiqhni Abu Ishoq Shirazi darolarida o'rgandi. Hadis ilmida yuksak darajaga yetdi. U Eronga va Ahvazga bordi va u bu yerdagi hadischilar bilan ko'rishdi. Nihoyat Misrga borib, bu yerda yashaydi. Keyinchalik u Misrda o'z yurtiga qaytib kelguniga qadar ta'lim berdi. Mamlakatida ham ta'lim berish bilan band bo'ldi va Ibn Boshkuvalning aytishicha, Faz va Savtada vafot etgunga qadar dars bergan.

Faqih olimlar. Abu Ali Hasan ibn Ibrohim ibn Ali ibn Barxun G'assaniy (433-528/1041-1132). Uning tug'ilgan joyi Mayyafarikinda Abu Abdulloh Muhammad Kazaruniy bilan birga Bag'doddagi Nizomiya o'rta asr maktabida ham o'qigan. Abu Nasr ibn Sabbag va Abu Ishoq Sheraziy uning ustozlari bo'lgan. Hatib Bag'dodiydan hadis ilmini o'rgandi. U o'z davrida katta shuhratga erishdi. U qozi etib tayinlandi va shu bilan birga talabalariga Abu Ishoqning "Kitob al-Shamil" kitobini o'qitadi. Ibn Asruning eng faol talabalaridan biri bo'lganlar. Uning eng mashhur asari al-Favoid deb nomlangan "al-Kitob al-Minxas" dir.

Abdussalom ibn Fadl Abu Qosim Jayliy (534/1139 vaf.). Abdussalom Jayliy Jaylanda tug'ilganlar. U kishi Bag'dodga bordi va Nizomiya madrasasida ta'lim oladilar. O'sha davrning mashhur olimi Keya Xarrasining darslariga qatnashadilar. Keyin u o'zining ilmiy

safarlari bilan Makkaga bordi. U Abu Husayn Tabariyning yonida Sahihi Muslimiyni o'qib o'tkazadilar. Keyinchalik Iroqqa qaytdi va qozilik lavozimida ishlaydilar. Va Basrada vafot etdilar.

Abu Fadl Kamoliddin Muhammad ibn Abdulloh ibn Qosim Shahrizuriy (492-572/1098-1176). Musulda tug'ilgan. Dastlabki fiqh ilmi ta'limini Ibn Hamis Muhammad Mavsiliydan oladilar va Nizomiya madrasasida ustoz Asad Mihoniy bilan fiqh ilmi tadqiqotlari bilan shug'ullanadilar. Shu bilan birga, hadis va adabiyot fanlarida ham katta muvaffaqiyatlarga erishadilar. Keyinchalik Imaduddin Zangiy va uning o'g'li Mahmud Salohiddinning siyosiy kotibi bo'lgan. Ibn Xallalikning aytishicha, u kishi juda yaxshi boshqaruvchi va juda malakali diplomat bo'lganlar. Hayotining oxirida, u o'zini ta'lim va tarbiyaga bag'ishlagan va o'limidan oldin ilm odamlariga, ilmi toliblarga Musul va Damashqda bir qancha vaqflarni qoldiradilar. Damashqda vafot topadilar, Kasiyunda dafn etilganlar.

Abu Muhammad Abdulloh ibn Ali ibn Said Qaysaroniy Xalabiy (544/1149 vaf.). Qasr Hayfa shahrida tug'ilgan. Ta'lim olish uchun Bag'dodga boradilar, fiqh darslarini Keya Harrosiy va Abu Bakr Shoshiydan, usul ilmini esa Asad Mihoniy va Ibn Burxon hazratlaridan ta'lim oladilar. U hayotining oxirigacha madrasalarda o'z mavqeini saqlab qoldi, ko'plab talabalarga ta'lim beradilar.

Sharafshoh ibn Malakdod (546/1151 vaf.). U kishi ilmiy ishlari va tadqiqotlarini Bag'dodda amalga oshirdilar. Subkiy u kishini Shofey fiqhining eng buyuk olimlaridan ekanligini aytib o'tganlar. O'zining ilmini yanada rivojlantirishlik uchun Nishopurga bordi va Muhammad ibn Yahyo bilan birga tadqiqotlar olib bordi. U Naysaburda ustoz bo'lib taniladilar va umrining oxirigacha talabalarga ilm o'rgatdilar.

Hasan ibn Muhammad Abu Ali Kurdiy (558/1162 vaf.). U kishi Irbil shahrida dunyoga kelganlar va ta'lim olish maqsadida Bag'dodga keladilar. Fiqh ilmini Abu Vakit Shijziydan o'rganadilar. U kishi fiqh ilmida juda mashhur

bo'lganlar va muftiy bo'lib faoliyat yuritadilar. Abdulloh ibn Husayn Ali Shahrizuriy Bag'dod qozisi bo'lganlaridan keyin Hasan ibn Muhammadni o'ziga qozi o'rinbosari qilib oladilar.

Abu Abbos Xidir ibn Nasr Irbiliy (478-567/1085-1171). Hasan ibn Muhammadning hamshahari bo'lganlar. U Nizomiyadagi Keya Harrasi va Abu Bakr Shoshining yonida o'z tadqiqotlarini olib boradilar va keyinchalik o'z tug'ilgan joyi bo'lgan Irbilga qaytadilar. Bu yerda madrasa qudiradi va madrasaning birinchi o'qituvchisi bo'ldi. Irbiliy fiqh va tafsir ilmida ko'plab muhim asarlarni tasnif etganlar. Vafotlaridan so'ng o'zining nomiga barpo etilgan madrasa hovlisiga dafn etiladilar (Khayrullayev, 1994).

Sharofuddin Abu Said Abdulloh ibn Muhammad ibn Hibbatulloh ibn Abi Asrun Temimiy Mavsiliy (492-55/1098-1189). O'zining ona shahri Musulda Abu G'anim Saruchi va Abu Abdulloh Shahrizuriy va Xusaniy ibn Hamisning yonida fiqh tadqiqotlarini olib bordi. Bag'doddagi Nizomiya madrasasida talaba bo'ldi. Assad Mihani va Ibn Dahhan fiqh va usul ilmida u kishining ustozlari bo'lganlar. 523/1128-yil Mosulga qaytib, u yerda talabalarga dars berish bilan shug'ullanadilar va katta shuhrat qozonadilar. Nuriddin tomonidan 549/1154 yillarda, Damashq vaqf inspektori qilib tayinlandi. Shu bilan birga Umayya masjidida ma'ruzalar o'qidi. Nuriddin u kishini hurmatlab mashhur qiladilar va u kishining nomiga Damashq, Halab, Hims va Baolbekda madrasalar qurdirgan. Bular madrasalar Suriyadagi ilk madrasalar hisoblanadi. 557/1161 yilda Damashq qozisi etib tayinlanganlar va o'limidan oldin bu shaharda madrasa qurdirganlar. U madrasada so'nggi kunlarga qadar ta'lim berib, ayni shu joyga dafn qilinadi.

Abu Qosim Umar ibn Muhammad ibn Ahmad ibn Bizriy Jezariy (563/1167 vaf.). Dastlabki tadqiqotlarini Muhammad ibn Faraj Sulamiyning yonida, Jezirothu Ibn Umarda, keyin Bag'doddagi Nizamiyya madrasasida olib boradi. Keya Xarrasiyning darslari u kishining

bilimlarini rivojlantiradi U o'z yurtiga o'qituvchi bo'lish uchun qaytib keldi, imom bo'ldi va ulug'vor obro'ga erishdi. Ibn Halliqon uni o'z davrining eng mashhur shofeiylaridan bo'lganini ta'kidlaydi.

Abu Abdulloh Muhammad ibn Ali ibn Yasir Ansoriy (497-563/1103-1167). U Geanda tug'ilgan. Dastlab hadis ilmini o'rganadilar. Keyinchalik Damashqqa ta'lim uchun keladilar va u yerda hadis va fiqh ilmini o'rganadilar. 520/1126 yillarda Bag'dodga keladilar va Nizomiyadagi Asad Mihanining yonida o'z ilmlarini rivojlantiradilar. Xurosonda va Balxda bir muddat yashaydilar. Tadqiqotini tugatganidan keyin u Halabda qoladilar va umrining oxiriga qadar Nuriyya kutubxonasida mudir sifatida ishlaydilar.

Abu Fadl Muhammad Abdulkarim ibn Fadl Rofeiyy (580/1184 vaf.). Imom Rofeiyy al-Kabiyr nomi bilan tanilgan olimning otasidir. Dastlab o'z tug'ilgan joyi Kazvinda, keyin Nizomiyada ibn Razzazdan va nihoyat Nisaburdagi Nizomiya madrasasida ta'lim oladilar. U kishi katta Shofeiyy faqihi bo'lganlar. Umrining so'nggi kunlariga qadar o'zi yashagan shaharda talabalarga ta'lim berdilar.

Badiy Abdusamad ibn Hasan ibn Abdulg'affor Kulaxatiy Zinjaniy (581/1185 vaf.). U Zinjon shahrida tug'ilganlar. Bag'dodga ilm talabida boradilar va Nizomiyadagi Ibn Razzazdan fiqh ilmini o'rganadilar. Shu bilan birgalikda, Hibatulloh ibn Husayn, Zahir Shahamidan hadis ilmini o'rganadilar. Keyinchalik u so'fiylikga kirdi va Abu Najib Suhraverdiyning talabasi bo'ldi.

Sulaymon ibn Muzaffar ibn Ganaim ibn Abdulkarim Jayliy Jaylan shahrida tug'ilgan. 580/1184 yillarda Bag'dodga bordi va Nizomiyada o'z tadqiqotlarini olib boradi. Fiqh ilmida mashhur bo'ldi. U Bag'dodda ta'lim berar edi. Xalifa Nosir Jayloniyining talabasi bo'lgan va xalifaga fiqh bo'yicha ijoza beradi.

Abu Fadail Qosim Yahyo ibn Abdulloh ibn Qosim Shahrzuriiy (599/1202 vaf.). Shahrzurda tug'ilgan. U yoshligida Bag'dodga bordi va Nizomiyadagi talaba bo'lib uzoq vaqt qoldi. Nizomiyada o'qishni tugatganidan so'ng

u huquqshunos bo'ldi. Keyinchalik Damashqqa boradi, Salahiddin uni o'ziga o'rinbosar etib tayinlaydi. Umrining oxiriga qadar xalifalikda katta lavozimlarda faoliyat yuritadi.

Abu Makorim Arafa ibn Ali ibn Husayn ibn Ali ibn Ahmad ibn Muhammad ibn Basala (602/1205 vaf.). U Nizomiyada o'qish uchun yoshligida Bag'dodga keldi. U Nizomiyada uzoq vaqt qoldi va fiqhda katta muvaffaqiyatlarga erishdi, keyinchalik so'fiylikni tanladi va nihoyat, Abu Najib Suhraverdiyning talabasi bo'ladi (Ali Muhammad, 2004).

Abu Manaqib Mahmud ibn Muhammad Juvayniy (605/1208 vaf.). Yosh paytligida Juvayniydan Bag'dodga keldi va Nizomiyada o'z tadqiqotlarini olib bordi. Fiqh va hadis ilmida katta yutuqlarga erishdi. U Basrada qozi lavozimiga tayinlanadi va o'limigacha shu yerda qoldi

Zahiriddin Abu Ishoq Ibrohim ibn Nasr ibn Asakir (610/1213 vaf.). Musulning yaqinidagi Sallamiyada tug'ilib, Bag'dodga borishidan oldin, birinchi tadqiqotlarini Abu Abdulloh Hasan ibn Nasr bilan amalga oshirdi. Nizomiyada imom Ibn Anbariy yonida fiqh va adabiyotni o'rgangan. Bu fanlarda u katta obro'ga erishdi. U hayotining oxirigacha Sallamiyaga qaytib keladi va u yerda umrining oxirigacha qozilik lavozimida faoliyat yuritadi.

Abu Muzaffar Sharofiddin Muhammad ibn Alvon ibn Muhojir Shofeiyy (542-615/1144-1218). U Musulda tug'ilgan va bu yerda dastlabki tadqiqotlarini Abu Barakot ibn Sharoihiy bilan boshlangan. Bag'dod Nizomiya madrasasida Ibn Bundar Dimishqiyning talabasi bo'lgan va fiqhda yuksak darajalarga erishadi. Nizomiya madrasasiga o'qituvchi yordamchisi bo'ldi. Mamlakat qaytib kelgach, otasi va Musul shahzodasi unga madrasa qurdirdilar. Bu ikki madrasada uzoq vaqt davomida ta'lim va tarbiya mashg'ulotlarini olib bordi. Keyinchaik Makkaga boradi va o'sha yerda vafot etdi.

Abu Qosim Nasrulfaqih (534-619/1139-1222). U Irbilda, so'ngra Bag'doddagi Nizomiya madrasalarida Ibn Bundar Damashqiyning huzurida ilmiy ishlarini olib boradi. U bu erda saboq berdi va katta shuhratga erishdi, lekin

o'zi va Irbil shahzodasi o'rtasida katta nizo paydo bo'ldi. Shahzoda o'z mol-mulkini musodara qildi va tahdid qila boshladi. Shuning uchun u 660/1203-yil Mosulga qochishga majbur bo'ldi. Shahzoda Atabek Nuriddin Arslonshoh uni yaxshi qabul qildi. U o'qituvchi etib tayinlagan va oxirgi kunlarigacha qo'llab-quvvatlagan.

#### **Xulosa**

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, "Nizomiya" madrasalari butun mamlakt bo'ylab

ulkan kadrlar tayyorlash markazi bo'lib xizmat qilgan. U yerda ta'lim olganlar mamlakatning ehtiyoj sezilgan qismlarida mas'ul lavozimlarda ishlaganlar hamda davlatning turli qislariga safarlar uyushtirib odamlarga dars berganlar. Ko'pchiligi o'z mablag'lari hisobidan makatblar tashkil etgan bo'lsa, boshqa bir qismi musofirxona-yu rabotlar tashkil etgan va o'sh joylarda o'zlari ham dars berganlar. Shu orqali xalqqa ilm-u ziyo tarqatib, mamlakatning katta qismini savodli qilishga erishganlar.

#### **Adabiyotlar ro'yxati:**

1. Ali Muhammad, S. (2004). *Dawlat as-Salajiqa*. Beirut: Maktabat al-Asriya.
2. Bartold, V. V. (1971). Istoriko-geograficheskiy obzor Irana. *Merv i verkhneye techeniye Murgaba*. In *Sochineniya* (Vol. 9). Moscow.
3. Göktürk, T. (2014). *Nizamiyye medreselerinin eğitim-öğretimdeki rolü*. Istanbul.
4. Khayrullayev, M. M. (1994). *O'rta Osiyoda ilk uyg'onish davri madaniyati* [The culture of the early Renaissance in Central Asia]. Tashkent: Fan.
5. Navoiy, A. (1997). *Majolis un-nafois. Mukammal asarlar to'plami* (Vol. 13). Tashkent: Fan.
6. Nizam al-Mulk. (1997). *Siyosatnoma yoki siyar ul-mulk* (Sh. Vohid Xusaynzoda, Trans.). Tashkent: Adolat.
7. Oqilov, S. (2008). *Abul-l-Mu'in an-Nasafiy ilmiy merosi va moturidiya ta'limoti* [The scientific heritage of Abu al-Mu'in an-Nasafi and the Maturidi doctrine]. Tashkent: Muharrir.
8. Temur. (1996). *Temur tuzuklari* (A. Sog'unuy & H. Karomatov, Trans.). Tashkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti.
9. Turan, O. (2015). *Selçuklular tarihi ve Türk-İslam medeniyeti*. Istanbul.